

лили из Вељег Краја његушког. Ердељановић не билијежи предање генеалогичке овог братства, те се не може нешто сигурније рећи о Јовану. — 3) Радош Ђуров Љесар се помиње у породичном предању Љесара из Жањев-Дола, под Ловћеном. Радош је најстарији предак, седми пас предака до 1910, до којег допире породично предање, које је забиљежио Ердељановић (394). Из которског документа сазнајемо: да је Радош био син Ђура, а из народног предања: да је имао сина Ђура. — 4) Марка Оташева помиње народно предање, које је забиљежио Ердељановић 1910 (357). Он је пето кољено од Оташа Пуношевића, родоначелника братства Оташевића у Дугом Долу његушког. По предању, он је осми пас предака, рачунајући до 1910, што по времену потпуно одговара которском документу. — 5) Никол Радмановић је, очигледно, од старог братства Радмановића из Мирца, за које Ердељановић каже: да су се „истражили“. 6) Никол Вучетин Ђорановић (а не Зорановић) мислимо да је од братства Ђорановића — Пуношевића из Мирца, које се тада можда звало и Ђорановићи, ако нотар није погрешно ухватио. Они су из Његушког „насељени овамо у време општег умира његушког“, како каже Ердељановић (399). — 7) Вукот Стијепов Кашћелан је, неоспорно, родоначелник братства Кашћелана, које се с њим одваја од братства Поповића — Хераковића. Народна предања каже (Ердељановић, 436): да Кашћелани на Мирцу знају да су од Вукца (Вука) Поповића, који је „стојао на каштио паштровски, па су га последије Његуши населили на Мирац, кад је био умирати у цијело племе његушко“.

Иво Стјепчевић и Ристо Ковијанић

НЕКОЛИКО ПОДАТАКА О ТОМАШУ МАРТИНОВИЋУ

За Томаша Мартиновића, јунака *Горског вијенца*, зна народно предање. У пјесми „Српско Бадње вече“ (*Огледало српско*) именују се свих пет брата Мартиновића, — војвода Батрић, Марко, Милош, Томаш и Иван. С Вуком Бориловићем, они почињу истрагу потурица. Владика их је редом даривао. Томаш добија „златну перјаницу“. У кући Мартиновића, до Балканског рата, ишло се у набрајању предака 16 пасова, до почетка XV вијека, све до Неноја Иванова, прадјед Мартинова, који се доселио у Бајице, и о којему смо нашли помена у средњовјековним списима Которског архива. На основу још тако живог предања, Ердељановић је непобитно утврдио (*Стара Црна Гора*): да је заиста било пет брата Мартиновића, војвода Батрић, Марко, Томаш (кнез), Иван и Милош, родоначелници ужих братстава.

— Батрићевића, Марковића, Томашевића, Ивановића и Милошевића. По рођењу, они су, изгледа, ишли тим редом. Према народном предању, Мартин је имао још једног сина, Јована, од прве жене, кћери бајичког кнеза Ивана Годеча, старинца, са којег је прешло кнежевство на Мартиновиће. Ердељановић је забиљежио (стр. 322): да су се свих пет брата Мартиновића истакли јунаштвом прије истраге потурица. Њих петорица погубили су на мегдану пет брата Анђића, потурчењака, настањених у Добрском Селу, који су били „ударили силан ђумрук на народ што је долазио на пазар код Св. Ђекле (цркве) у Цеклину. . . А ту је било тада пазариште за народ из целе Ријечке и Катунске Нахије. . . Тијем догађајем ослоби се народ од давања ђумрука Турцима. Овај јуначки поступак браће Мартиновића буде јако похваљен и они признати за праве јунаке од народа“. Пет брата Мартиновића — каже се даље — одликовали су се у боју против Турака на Херцегновом, 1687. На челу са својим владиком, Висарионом Бориловићем—Бајицом, Црногорци су тада били у савезу с Млечићима. И Матриновићи су „за то добили од владе млетачке одликовање (орден)“, који се дуго чувао у бајичкој цркви. Ердељановић наводи (стр. 339): да је Томаш био кнез; а према тврђењу неких, да је био и војвода, и да је војводство с њега прешло на Батрићева сина Драга.

О „кнезу Томашу“, као и о војводи Батрићу, објављено је и неколико писаних помена. У свом чланку *Архивски подаци о лицима „Горског вијенца“*, објављеном у *Историским записима* за 1948, а затим у књизи *Чланци о Његошу*, Р. Драгићевић је изнио све те писане помене, досад објављене. Први помен је из 1682, у запису на једном *Апостољу*, писаном за цетињског митрополита Рувима, односно за Цетињски манастир, који је приложио „кнез Томаш от Черне Горе“, и за који је платио „10 цекина“. Други је из времена митрополита Висариона Бајице (1682—92), у завјештању Јанка Јовићева из Мајина (писаном, изгледа, прије 1688), гдје се међу свједоцима уводе: „и кнез Батрић от Цетиња и брат му Томаш“. Трећи помен је из 1688, у писму скадарског паше, управљеном „на Цетиње Владике и Томашу и осталијем“ око њих двојице; а четврти из 1689, у другом пашином писму „митрополиту и Томашу“, у којему се помиње и Батрић. — О Батрићу, најстаријем и најугледнијем брату Мартиновића, са којег је кнежевство прешло на Томаша, кад је постао војвода, имамо писани помен из 1685 („кнез Батрић от Цетиња“), што је објавио Марко Драговић у загревачким *Старинама* (XIX). Јован Томић помиње, по млетачким изворима, Јована Мартиновића, за којег Ердељановић мисли да је то Јован Мартина Бајице. Сматрамо да се Ердељановић ту пребацио. Из Томићева текста и приложеног документа излази: да је тај Јован Мартиновић из Црмнице, јер га Црмничани, са још једним својим чов-

јеком, шаљу у Котор к Зану Грбичићу, новембра 1687 („Onde per adesso le mandiamo con nostro fratello di buona casa, Jovan Martinovich, con altra persona da parte di tutti di Zarnizza, con questa lettera“... *Црна Гора за Морејског рата*, 316).

Овим оскудним писаним поменима о Томашу Мартиновићу додајемо неколико нових података из Которског архива.

У спору против Радоње Попова, *Марка и Томаша Мартинова* са Цетиња (in causa contro Radogna Popov, Marco et Tomas Martinov, tutti da Cetigne), капетан брода Стеван Мусакија (Musachia) опуномоћио је пред которским судом, 1. X. 1664, Никољу Ђурова, Крста Перова Луковића и Мата Михаилова из Шпилара, да га заступају и да могу, преко власти, извршити заплену имовине поменутих Цетињана, како би се намирио дуг од Марка, његова брата и Радоње (che sarano liquidati debitori detti Marco et suo fratello con Radogna... CIV, 841).

Послије осам година, 7. IV. 1672, водила се пред которским судом дуга парница између Јакова Пасквалића и капетана брода Вицка Ђуровића око 30 златних рушпија (sechini ruspidi di buono), којим је Јаков кредитирао Ђуровића за набавку трговачке робе за брод, с погодбом да једна трећина добити припада Јакову. Ђуровић је накуповао у Котору намирница и друге робе за 300 цекина и накрцао брод, који је према уговору имао да плови „за Далмацију, Истру, Фриули и Млетке“. Како је претрпео бродолом, али послије продате робе, Ђуровић није подносио рачуне, зато је дошло до спора. Из доказног материјала, види се шта је Ђуровић са својим ортаком-набављачем купио и укрцао на брод, и пошто је шта продао. Тако је Ђуровићев ортак Трифун Стеванов, звани „Ханза“, купио од Пејана Тодоровића из Добрског Села (Pean Todorovich da Dobro) 1900 либра (око 600 кг) сувих укљева, познате рибе из Скадарског Језера, за 49 цекина; од *Томаша Мартиновића* са Цетиња 1316 либра укљева за 69 реала, 5 лира и 5 солди (di piu speso io sopradetto Triffon in scoranze dal Tomas Martinovich da Cettigne); а од Вицка Трипковића из Доброте 206 либра укљева по 53 лире за 100 либра. За све је то дао 232 реала, 9 лира и 8 солди. Осим тога, купио је воштаних свијећа за 1770 лира малих, кожа за 400 лира, и платио царину 164 лире.

Поред сувих укљева, Ђуровић је натоварио свој брод и сувим месом — „кастрадином“ његушком (in mercantia di carne secha et salada), у тежини 6320 (око 2100 кг), за 1896 лира, по 30 лира 100 либра. За то месо, Ханза је остао дужан Вукцу Радоњичину из Његуша (Vuchaz Radognicin da Gnegussi) 20 реала, и набавио му $1\frac{1}{2}$ лакат чохе за 55 лира; Радоњи Николину из Његуша (Radogna Nicolin da Gnegussi) 9 реала; а Марићу Пејошеву из Његуша (Marich Peiosev da Gnegussi) 55 реала за 1850 либра

кастрадине, с тим да му набави 10 стара жита, а за један реал обичног лана за пређу и један лакат чохе. За жито је дао 20 млетачких дуката, а за 10 либра лана 1½ дукат. Од Марка Богданова (Marco Nadalo) из Његуша, узео је кастрадине за 20 лира, с тим да му донесе 3 стара жита, што га је стало 6 дуката.

Капетан Ђуровић и Ханза продали су робу у Млецима. Михаилу Раковићу дали су 5000 либра кастрадине у вредности 200 дуката и узели од њега у размјену чохе за 177 дуката, јер месо нијесу могли продати за готов новац. За 75 дуката, узели су (*ferro duro*) 1500 либра (по 31 лиру 100 либра), и то пола за новац од продате укљеве, а пола за размјену. Усољено месо нијесу могли продати, већ су га дали у размјену за лан, 580 либра по 18 солди, што је с царином коштало преко 80 дуката. Свијеће су дали, такође, за размјену, за 4 сандука сапуна тежине 1000 либра, по 33 лире за 100, што их је стало с царином преко 53 дуката. Од свог новца купили су 2000 либра пиринча, за 36 дуката и 2 дуката царине. И тако даље. На основу уговора од 20. XI. 1671, суд је донио пресуду: да Ђуровић врати Јакову Пасквалићу 30 решеија (CIX, ф. 581—614).

Суд добрих људи, Мато Драго и Фрањо Вракјен из Котора, Томо Мартиновић и Стеван Палавичини из Пераста, пресудили су, 3. X. 1679, да капетан Бернард Павлов Павличевић плати свом брату Пасквалу 200 реала, што се има наплатити од заједничких дужника, из Рисна 300 реала, из Залаза 50, од Иванка из Цуца (*da Ivancia a Zuzze*) 60, од Асана из Ђеклића (*dal Assan da Chiechlici*) 10, од Ђура Радова 130 и од Макице и Вукца и Љуте 4 реала. Бернард је изјавио, да има, између осталог, примити од *Томаша са Цетиња* (Tomas da Cettigne) 30 реала (CXIV, f. 318—19).

Которски суд позвао је, 19. I. 1680, *Томаша Мартинова са Цетиња и Асана Међикукића* из Подгорице (Tomas Martinov da Cettigne et Assan Mechicusa da Podgorizza), у вези парнице с Вуком Ђура Мајињанина (Mahina), капетана брода (CXIV, f. 139).

Исте године, 21. III, позвани су на суд, прво за 28 март, па онда за 4, 9, и 12 април: Вучета Павов, Шћепач Попов и Никац Кустудија из Његуша, и *Томаш Мартинов са Цетиња* (Vucetta Pavov, Stjepaz Popov, et Nicaz Custudia da Cnegussi, nec non Tomas Martinov da Cettigne), ради парнице с Вуком Милиним, покретачем спора, али се ниједан од поменутих није пријавио суду (CXI, f. 164).

Томаш Мартиновић са Цетиња (Tomas Martinovich da Cettigne) и капетан Трифун Стеванов позвани су били на суд 30. V. 1685. На захтјев адвоката Марина Буће, заступника Трифунова, у отсуству Томаша Мартиновића са Цетиња, који је законито био позван на суд (*in assenza di Tomas Martinovich da Cettigne*

Reo costituito benchè leg. citato in corte), суд је, 7. VI. 1685, донио пресуду: да Томаш Мартиновић плати 10 цекина, које му је Трифун дао прије три године за набавку укљева (per la provvigione di tante scoranze), као и да плати трошкове, 8 лира и 4 гроша. Тек 1. V. 1686, судски гласник уручио је пресуду Томашу, и он је дуг подмирио (CXVIII, f. 326).

Потребно је осврнути се на неке личности које се помињу с Томашем Мартиновићем. 1) Ко је *Радоња Попов* са Цетиња, не можемо установити. Вјероватно, и он је из Бајица. У једном запису из 1667 помиње се „поп Расава Баица“. Ердѣљановић је забиљежио предање о попу *Бориловићу* из Бајица коме је долазио патријарх Арсеније Чарнојевић. Поп *Бориловић* (prete *Varilovich*) са Цетиња помиње се у которским споменицима 14. III. 1680, као дужник Николе Бизанта, односно Ловра Маркова Дебелог, који је пренио наплату на Николу (CXIV, 161, 347). 2) *Пејан Тодоровић* из Добрског Села биће, свакако, „Пејо Свијетли Образ“ (Peio Svetli obras da Dobro), који је саслушаван у Котору 29. II. 1655, о ухођењу турског скадарског подручја (Томић, Ц. Г. за *Морејског рата*, 296). Помиње се Станиша Пејов из Доброте (Stanissa Peiov da Dobro) 7. IX. 1680, као талац код Сулејманпаше Бушатлије (Томић, 320). Овога Пеја треба довести у везу са Светлоћама у Лимљанима, тамо досељеним: односно са Сјећлоћама у Добрском Селу. 3) Да ли је *Вукац Радоњичин* из Његуша иста личност с попом Вучетом Радоњиним из братства Радоњића-Рајичевића, који је „живио мало прије владике Данила“, тешко је рећи. То би био брат Станише Попова, који се помиње 1682 и 1693, отац попа *Жутка*, чувеног јунака са Царевог Лаза. Р. Драгићевић је навео за сердара Вукоту из Г. вијенца да се помиње као *Вукота*, *Вучета* и *Вук*. 4) *Радоња Николин* је, бесумње, унук Вучете, праукука Радоње Рајичева, родоначелника Радоњића-Рајичевића. Према томе, поменути Вукац (Вучета) Радоњин био би син Радоње Николина (в. Ердѣљановић, 437). 5) *Марић Перошев* је неоспорно родоначелник Марићевића-Пуношевића из Дугог Дола, на Његушима, гдје се и данас зна за Марићево Гумно и Марићеву кулу, која је постојала до 1780. 6) *Марко Богданов* је, свакако, из братства Богдановића-Пуношевића са Копита његушког, које је дало низ кнезова. Оба имена су, Богдан и Марко у породичној традицији. Марко ће бити брат Јова Богдановића, кнеза његушког, који је пао на Вртијељци 1685. Вуко Марков Богдановић са Копита помиње се у једном запису од 1752 (Ердѣљановић, 368). 7) *За Иванцу* из Цуца може се само претпостављати ко је. Могао би бити отац кнеза Шћепана Ивановића из Заљута, који је, по предању, четовао с Бајом Пивљанином око 1665 (Ердѣљановић, 617). 8) *Асан* из *Ћеклићи* је Асан Марко(вић), или Асан Касумов, који се, као претставник *ћеклићких муслимана* (потурица), помињу 1661, у другом

документу Которског архива. 9) *Асан Међикућа* је из познате потурчењачке породице, настањене у Подгорици и Спужу. 10) *Вучета Павов* из Његуша помиње се 1684 као његушки кнез (Vuceta Pavov, Conte da Gnegussi), у млетачким изворима (Ердељановић, 346). 11) *Шћепан Попов* из Његуша можда је отац владике Данила, син Петра Калуђерова, ако се Петар запопио прије него се у старости закалуђерио, тј. прије 1693, кад се помиње као Петар Калуђеров (Stjepaz Calugerov del Commune di Gnegussi), заједно са Станишом Поповим, познатим његушким кнезом из породице Радоњић, и претставницима Ђеклића, Бјелица и Озрињића, као потписници уговора о куповини соли у Котору (Ј. Томић, 362). Тешко је вјеровати: да је Шћепан био брат Станише Попова, јер њега не помиње породично предање; нити би се два брата јавили као потписници уговора у име племена. 12) *Никац Кустудија* је неоспорно син Вукца, названог Кустудија, родоначелника братства Кустудија, до којег допире породично предање, наводећи да је његов син био Никац (Ердељановић, 455).

Из наведених докумената може се закључити ово: — 1) Томаш је имао преко педесет година о истрази потурица, ако се она догодила „при свршетку XVII вијека“, како каже Његош; односно, преко 60 година, ако се догодила 1709, за коју се годину највише слажу наши историчари. Он је био, изгледа, млађи од брата Марка, о којему овдје имамо једини досађ познати помен писани. 2) Томаш је био најпознатији и најугледнији од браће, послје војводе Батрића. Изгледа, он је био и најокретнији. 3) Кућа браће Мартиновића, на челу са Батрићем, који ће понијети војводство цетињског племена, потребовала је материјалне подлоге за свој углед, за могућности бављења племенским и јавним пословима. — потребовала је материјалне изворе. И Томаш је, прије него постаје кнез, вршио закупе оне робе која се извозила преко Котора. Он је лично одржавао везе са Котором, у циљу трговине, која је, можда, покривала и његове друге послове, политичко-племенског и опште-црногорског карактера, јер је то вријеме Кандиског и Морејског рата, вријеме живих покрета црногорско-брдских и херцеговачких племена, вријеме политичке активности Цетиња и претставника црногорско-херцеговачких племена у додиру с претставницима млетачке власти у Котору и Далмацији. Томаш је био у Котору добро позната личност. Трговином (закупима) су се тада бавила и дубровачка и которска властела и которски провидур. Нарочито смо поменули народно предање, забиљежено од Ердељановића, о пазару Ријечке и Катунске Нахије на Цеклину и заслуге браће Мартиновића, да се народ ослободи од намета ријечких малих феудала. На тај пазар долазила је риба из Скадарског Језера. На њему је Томац, односно људи који су радили за његов рачун, вршио закупе суве рибе, која се јако цијенила у Приморју,

Истри и Млечима. Према том народном предању, Томаш је имао личне и породичне заслуге да може на том пазару вршити закупе рибе код Цеклињана и Љуботињана, који су извозили суву рибу, као Његуши суво месо. 4) Црногорски главари, а међу њима Батрић и Томаш Мартиновићи, набављали су у Млечима чоху за своја војводска и кнежевска одијела. И продавали своје производе за жито. 5) Уз цетињског митрополита уздизао се међу црногорским главарима углед цетињског кнеза. Једно вријеме, Батрић је био први кнез црногорски, који је с владиком био нека извршна власт. Био је кнез од шесетих до осамдесетих година, свакако до 1686 или 1688, кад је, како наводи Ердџановић, погинуо војвода Вукац Николин, и Батрић постао војвода. С доласком Висариона Бориловића-Бајице на митрополитску столицу, уздигао се углед народних првака из Бајица; у овом случају војводе Батрића и кнеза Томаша Мартиновића.

Иво Стјепчевић и Ристо Ковијанић

НЕКОЛИКА ПОДАТКА О РУВИМУ БОЉЕВИЋУ

Досад није било тачно установљено кад је Рувим (II) Бољевић постао цетињски владика. Раније су наводили годину 1675 (Ђ. Поповић, *Историја Црне Горе*), доцније 1773 (Рад. Грујић, *Енциклопедија Станојевића*), најзад 1663 (Р. Вешовић, *Зборник Цетиње и Црна Гора*). Которски извори свједоче: да је Рувим био владика 1663. Послије владике Мардарија (1659), столица цетињског митрополита није била, изгледа, попуњена током 1660—1. Почетком године 1662, у которским изворима помиње се владика цетињски. То је, бесумње, Рувим Бољевић.

У књигама Которске бискупије нашли смо писмо владике Рувима од 5 марта 1663. Односи се на развод брака Петра Медина из Паштровића и Фране Стијепове, које је вјенчао поп Томица, синовац попа Стијепца из Паштровића; а као сродници нијесу се смјели вјенчати без нарочитог одобрења владике. И како су обоје тражили развод, „и за многе остале узроке, и кривине, које се наидоше у Франу, учинити меу (меју-међу) њима раздијелније и једнога и другога ставити у слободу, будући Петар опростио сфе бјеше супроћ њему учинила, и супроћ његовој части“, владика им је дао развод, тако да се он може оженити, и она преудати. Писмо почиње: „Руфин владика цетински и царногорски, и Примориа“; а завршава се: „Ова наша књига битиће нашим печатом запечаћена уписана у манстир наш от сфете Петке у Махине на пет марча годишта тисућу шесат, и шест-